

**AGATHA CHRISTIE’NİN BAZI
POLİSİYE
ROMANLARINDAKİ AKIL
YÜRÜTMELER ÜZERİNE**

*On the Reasonings in Some of the Detective
Novels of Agatha Christie*

Fikret OSMAN¹

Geliş Tarihi: 20.09.2016 / Kabul Tarihi: 03.10.2016

Öz

Bu çalışmada, polisiye roman türünün en önemli temsilcilerinden biri olan Agatha Christie'nin (1890-1976) bazı eserlerindeki akıl yürütmeler üzerinde durulacaktır. Bu yazarın polisiye romanlarında ne tür akıl yürütmelere yer verdiği, bu akıl yürütmelerin belirgin olup olmadıkları, öncüllerden sonuca mı gidildiği, yoksa önce sonucun sonra öncüllerin mi belirtildiği, yani gündelik dildeki akıl yürütmelere mi dayanıldığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Polisiye Roman, Mantık, Akıl Yürütme, Agatha Christie

Abstract

This paper will deal with the reasonings in some of the works of Agatha Christie (1890-1976), who is among the foremost representatives of the genre of detective novel. The paper will try to show what kinds of reasoning this author used in her detective novels, whether these reasonings are clear or not, whether the conclusions are drawn from the premises or the conclusions are given first and the premises later, i.e. whether they are based on reasonings in ordinary language.

Keywords: Detective Novel, Logic, Reasoning, Agatha Christie

¹ Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen -Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, fikretosman@mynet.com.

GİRİŞ

Mantık, tüm diğer alanlar için olduğu gibi, edebiyat için de son derece önemlidir. Çünkü edebiyatçı, eserlerinde sadece tasvirde bulunmaz, akıl yürütmelere de yer verir. Düşüncelerinin tutarlı, çıkarımlarının ve vargılarının geçerli olmasını ister. Dolayısıyla mantığa başvurur. Bu durum polisiye romanlarda daha belirgindir. Çünkü bu eserlerde çözülmesi gereken cinayet vakaları konu edinilir. Bu vakaların birtakım akıl yürütmeler doğrultusunda, kanıtlar toplanarak, çıkarımlarda bulunularak çözümlenmesi hedeflenir. Toplanan tüm kanıtlar, çözülmeye çalışılan vaka ile ilgili oluşturulan kurguda bir yere oturtulmaya çalışılır. Bu şekilde de doğru akıl yürütmelerle sonuca gidilmek istenir. Bu uzun ve yorucu süreçte bulguların yerleri defalarca değiştirilir. Zaman zaman onların bazılarının bu yapıya, yani kurguya uygun olmadıkları tespit edilir ve onlardan vazgeçilir. Yine söz konusu zihinsel edimlerin yapıya uygun olup olmadıkları tespit edilmeden önce kendi içinde tutarlı olup olmadıkları belirlenmeye çalışılır. Ardından da kurgulanan yapıdaki diğer düşünsel edimlerle ve çıkarımlarla bütünlük arz edip etmediklerine bakılır.

Bir düşüncenin kendi içinde ya da başka bir düşünce ile tutarlı olup olmadığı, bir akıl yürütmenin geçerli olup olmadığı, aklın ilkelerine dayanılarak oluşturulan belirli yöntemler doğrultusunda tespit edilir.² Ancak polisiye roman yazarları bu yöntemlere başvurmazlar. Onlar, sadece düşüncelerini bu yöntemlerin dayandığı özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü hâlin olanaksızlığı gibi ilkelere göre düzenlemeye çalışırlar. Agatha Christie (1890-1976) de polisiye romanlarındaki akıl yürütmeleri bu ilkelere dayanarak oluşturur. Acaba onun oluşturduğu bu akıl yürütmeler belirgin midir, değil midir, tam mıdır, eksik midir? Yine oluşturduğu çıkarımlar geçerli midir, değil midir? Düşünceleri, pek çok polisiye romanında vurgulamaya çalıştığı gibi mantıksal açıdan tam bir düzen içinde midir,³ yoksa dağınık mıdır? Burada A. Christie'nin *16.50 Treni (4.50 from Paddington)*, *Acı Kahve (Black Coffee)*, *Bayan McGinty'nin Ölümü (Mrs McGinty's Dead)*, *Büyük Dörtler (The Big Four)* ve *Cinayet Alfabetesi (The ABC Murders)* romanlarında kurguladığı Hercule Poirot ve Miss Marple karakterleri üzerinden ne tür akıl yürütmelerde bulunduğunu inceleyip bu soruları yanıtlamaya çalışacağız.

² Bu yöntemlerle ilgili bkz. Copi, Irving M., *Introduction to Logic*, 7 th imp., The MacMillan Company, New York, 1959, pp. 219-307; Quine, Willard Van Orman, *Elementary Logic*, Harper & Row, New York, Evanston and London, 1965, pp. 5-125; Thomas, Norman L., *Modern Logic*, Barnes & Noble Inc, New York, 1966, pp. 59-115.

³ Bu konuda bkz. Christie, Agatha, *Büyük Dörtler*, çev. Gönül Suveren, 6. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 39; Christie, Agatha, *Acı Kahve*, çev. Dilek Akari, 7. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 66-67.

1. 16.50 Treni Romanında Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine

1.1.

“‘Şey, tren koridorlu muydu?’
‘Kompartımanlıydı.’
‘Öyleyse uzağa giden trenlerden biri değildi.’”⁴

Bu akıl yürütme, birinci öncülü gizli olan kısaltılmış bir kıyastır. Bu kıyası - ikinci öncülü ve sonucu bir koşul önermesine dönüştürüp birinci öncülü elde ederek tam olarak şöyle ifade edebiliriz:

(Eğer tren kompartımanlıysa uzağa giden trenlerden biri değildir.)
Tren kompartımanlıdır.
Öyleyse uzağa giden trenlerden biri değildir.
“ $p \rightarrow \sim q, p \therefore \sim q$ ”

1.2.

“Körili tavuğa kimse zehir katmış olamazdı. Mutfakta onu tek başına pişirmiş, servisi de kendi elleriyle yapmıştı. Öyleyse yemeğe zehri masa başındaki beş kişiden biri katmış olmalıydı.”⁵

Burada aşağıdaki gibi belirginleştirebileceğimiz koşullu ve kısaltılmış bir kıyas vardır:

(Yemeği tek başına pişirmiş ve servisi de kendi elleriyle yapmışsa yemeğe zehri masa başındaki beş kişiden biri katmıştır.)
Yemeği tek başına pişirmiş ve servisi de kendi elleriyle yapmıştır.
Öyleyse, yemeğe zehri masa başındaki beş kişiden biri katmıştır.
“($p \wedge q$) $\rightarrow r, p \wedge q \therefore r$ ”

2. Acı Kahve Romanında Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine

2.1.

“Poirot ısrar etti. ‘Fakat kocanızla Cenova’da tanışmadınız mı, madam?’
‘Bunu Richard mı söyledi? Ne kadar aptalmış. Onunla Milano’da tanışmıştık.’
‘Öyleyse, Cenova’da görüştüğünüz kadın...’
Lucia sinirlenmişti. ‘Oraya hiç gitmediğimi söyledim size.’

⁴ Christie, Agatha, *16.50 Treni*, çev. Çiğdem Öztekin, 10. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 19.

⁵ a.g.e., s. 244.

'Ah, kusura bakmayın! Biraz önce demiştiniz. Yine de çok tuhaf!'

'Nedir tuhaf olan?'

Poirot gözlerini kapayarak arkaya yaslandı. Sesi hafiflemişti. 'Size ufak bir öykü anlatacağım, madam.' Cebinden bir not defteri çıkardı. 'Londra'da yayımlanan bazı gazetelere foto muhabirliği yapan bir dostum var. Nasıl denir... Lido kumsalında güneşlenen asil hanımların gizlice resimlerini çeker. Bu gibi şeyler işte.' Poirot not defterinde bir şey aradı. 'Bu dostum geçen Kasım ayında, Cenova'da tanınmış bir hanıma rastlamış. Bu hanım şimdilerde kendisine Barones Giers diyormuş ve ünlü bir Fransız diplomatın arkadaşıymış. Bu ilişki herkesin dilindeymiş, fakat bunun hanımefendi için bir önemi yokmuş; çünkü bu sayın diplomat ona âşıkmiş. Anlıyorsunuz, değil mi?' Poirot masumca bir ifade takınmıştı. 'Umarım canınızı sıkıyorum, madam?'

'Hayır, ama bütün bunları bana ne diye anlatıyorsunuz?'

Poirot not defterine bakarak devam etti. 'Sadede geliyorum, madam. Dostum çektiği fotoğraflardan birini bana gösterdi. Barones Giers'in çok güzel bir kadın olduğunda hemfikir olduğumuz için, diplomatın hâli bizi şaşırtmadı.'

'Hepsi bu mu?'

'Hayır, madam. Barones yalnız değildi. Resim kızıyla yürüyüşteyken çekilmiş. Kızının da unutulmayacak kadar güzel bir yüzü var.' Poirot gösterişli bir hareketle ayağa kalkarak not defterini kapadı. 'Ve tabii o yüzü buraya geldiğim an tanıdım.'

Lucia, Poirot'ya bakarak derin bir soluk aldı; sonra toparlandı. '*Sevgili Mösyö Poirot, nasıl da fark edememişim. Sorularınızın anlamını şimdi çözdüm. Barones Giers'le kızını çok iyi hatırlıyorum elbette. Kızı sıkıcı bir tipti, fakat annesi beni büyülemişti. Sık sık yürüyüşlere çıkardık. Benimle vakit geçirmek onun da hoşuna gidiyordu. Hata buradan kaynaklanıyor olmalı. Beni onun kızı sandılar.*' Lucia arkasına yaslandı.

Poirot'un başını sallayarak onaylaması Lucia'yı gözle görünür biçimde rahatlatmıştı. Dedektif ansızın öne eğildi. '*Fakat Cenova'ya hiç gitmediğinizi söylemiştiniz.*'"⁶

Yukarıdaki uzun anlatımdan " $\sim p \rightarrow \sim q, q \therefore p$ " şeklinde sembolleştirebileceğimiz geçerli olan aşağıdaki çıkarım elde edilebilir:

⁶ Christie, *Acı Kahve*, ss. 105-106.

Cenova'ya daha önce hiç gitmediyseniz Barones Giers'la Cenova'da yürüyüşlere de çıkmamış olmalısınız.
Barones Giers'la Cenova'da yürüyüşlere çıktığınızı söylediniz.
O halde, daha önce Cenova'ya gitmiş olmalısınız.

Bu akıl yürütmede çelişmezlik ilkesine başvuruluyor. Muhatabın dikkati başka bir noktaya çekilip çelişkiye düşürülüyor. Muhatap, bir bakıma hem Cenova'ya gittiğini hem de gitmediğini söylemiş oluyor. Buna saçmaya indirgeme yöntemi (reductio ad absurdum) deniliyor.

3. Bayan McGinty'nin Ölümü Romanında Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine

3.1.

“İnsanlar neden fotoğrafları saklarlar?”

...

Hercule Poirot bağırdı. ‘İşte bu! Fotoğraflara baktıkları zaman bazı şeyleri anımsarlar! Şimdi aynı soruyu yeniden soralım... Neden? *Neden bir kadın gençlik fotoğraflarını atmaz?* Bana kalırsa ilk neden hiç kuşkusuz gururdur. Kadınlar genellikle gençliklerinde çok güzel olduklarını düşünür ve bu genç kızlık döneminin güzelliğini anımsamak için fotoğraflarını saklarlar. Aynalar onlara hoşlarına gitmeyen görüntüler sunduğunda bu onlar için bir tesellidir. Belki de bir arkadaşına iç çekecek, şu on sekizimdeki halime bak, demek için. Haksız mıyım?’

...

‘Kısacası 1. *Neden kesinlikle gururlanmak.* 2. *Neden ise duygusallık.*’

...

‘Nereye varmak istediğinizi anlar gibiyim.’

‘Gelelim *üçüncü nedene.* Bunun gururla ya da duygusallıkla ilgisi yoktur. Bu kez söz konusu olan *nefrettir...* Buna ne dersiniz?’

‘Nefret mi?’

‘Evet. Bazı kişiler intikam duygularını canlı tutabilmek için düşmanlarının fotoğraflarını saklarlar. Sizi inciten, size kötülük yapan biri... Onu anımsamak için bir fotoğrafını saklayabilirsiniz, değil mi?’

...

‘Evet doğru. Eva Kane, dadıydı. Ama kadının Lily Gamboll olduğu varsayımından yola çıkmaya karar vermiştik, öyle değil mi?’

Hercule Poirot birden koltuğundan doğruldu ve işaret parmağını Spence'e doğru sallayarak, 'Lily Gamboll'un fotoğrafına iyi bakın!' diye bağırdı. 'Asla güzel bir kız değil o! Hatta çirkin bile. Gerçekten de çarpık dişleri ve kalın gözlükleriyle inanılmayacak kadar çirkin. Bu fotoğrafı birinin birinci nedenle, yani gururlanmak için saklamış olması olanaksız. Hiçbir kadın böyle bir şey yapmaz. Eve Carpenter da, Shelagh Rendell de gerçekten güzel kadınlar, özellikle de Eve Carpenter. Bu fotoğraf onlardan birine ait olsa, herhalde onu ellerine geçer geçmez paramparça ederlerdi.'

...

'... Şimdi bir de ikinci nedeni, duygusallığı ele alalım. Lily Gamboll'u o yaştaiken seven biri var mıydı? Zaten asıl sorun da bu değil miydi? Lily Gamboll sevilmeyen, istenmeyen çocuktur. Belki de onu seven tek kişi de onun savurduğu keserle öldü. Öyleyse Lily Gamboll'un fotoğrafının sevgi yüzünden saklandığını da söyleyemeyiz. Geriye nefret kalıyor. Lily Gamboll'dan nefret eden biri olabilir mi? Hayır, öldürdüğü halası evli değildi, çocuğu da yoktu. Yakın dostları da yoktu. Kısacası yoksul, kötü bir çevrede yetişen Lily'den nefret eden kimse olmadığı da kesin...''⁷

Yukarıdaki uzun alıntılama bir soruşturma söz konusudur. Bu soruşturmanın içinde bazı ihtimallerin elenebilmesi için bazı çıkarımlara yer veriliyor. Bu çıkarımlarda da birinci öncüller gizlidir, yani akıl yürütmeler belirgin değildir. Belirginleştirildiklerinde ise onların "p → q, ~q ∴ ~p" biçimine sahip birer *modus tollens* oldukları görülür. Söz konusu çıkarımlar içerik olarak ise şöyle ifade edilebilir:

3.1.1.

(Bir bayan fotoğrafını ileride gururlanmak için saklıyorsa gençliğinde güzelmiş demektir.)

Bu bayan gençliğinde güzel değilmiş.

Dolayısıyla da fotoğrafını ileride gururlanmak için saklamış olamaz.

3.1.2.

(Bir bayanın fotoğrafı duygusal nedenlerle saklanmışsa bir seveni vardır.)

Bu bayanın bir seveni yoktur.

⁷ Christie, Agatha, *Bayan McGinty'nin Ölümü*, çev. Çiğdem Öztekin, 3. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 217-219.

O halde bu bayanın fotoğrafı duygusal nedenlerle saklanmış olamaz.

3.1.3.

(Bir bayanın fotoğrafı nefret sebebiyle saklanmışsa ondan nefret eden biri olmalıdır.)

Bu bayandan nefret eden biri yoktur.

Bundan dolayı da bu bayanın fotoğrafı nefret sebebiyle saklanmış olamaz.

3.2.

“Parfüm... Fincandaki ruj izi... Fincandaki ruj izi kolayca, çabucak silinebilir. Ya da en azından fincanı alıp hemen yıkarsınız ve rujdan eser kalmaz. Ama katil bunlardan hiçbirini yapmamıştı, peki neden? Üstelik evde kimse de yoktu. Ama yapılmamıştı. Sonra kendime bunun sebebini sordum? Yanıt ortadaydı, doğrudan katilin kadın olduğu vurgulanmak istenmişti. Bunun üzerine telefon çağrılarını inceledim. Bu üç hanımdan hiçbiri de telefonda doğrudan Bayan Upward’la konuşmamıştı, hepsine mesaj bırakılmıştı. Telefona uşak ya da hizmetçiler cevap vermişti. Yani belki de onları arayan ve çağırın Bayan Upward değildi. Belki de o üç hanımdan hiç değilse birini, bir kadını cinayet yerine çekmek isteyen biriymi telefon eden. Peki ama neden? Bu sorunun da yine tek bir yanıtı olabilirdi: Bayan Upward’u öldüren bir kadın değildi... Katil erkekti!”⁸

Bu akıl yürütme de belirgin değildir. Çünkü öncüllerle sonuç arasında sorgulama türünden başka anlatımlara yer verilmiştir. Ancak bu alıntılammızda italik olarak belirttiğimiz kısımlara dikkatlice bakılırsa birinci öncülleri gizli olan ve artarda gelen iki kısaltılmış kıyas olduğu görülebilir. Birinci ve ikinci italik kısımdan birinci kıyasın birinci öncülünü, ikinci ve üçüncü italik kısımdan da ikinci kıyasın birinci öncülünü birer koşullu önerme olarak oluşturabiliriz. Buna göre, ikincisi bir modus ponens olan bu çıkarımları şöyle ifade edebiliriz:

3.2.1.

(Fincandaki ruj izi silinmediyse ya da yıkanmadıysa katilin kadın olduğu vurgulanmak istenmiştir.)

Fincandaki ruj izi silinmemiş ya da yıkanmamıştır.

O halde, katilin kadın olduğu vurgulanmak istenmiştir.

$(\sim p \vee \sim q) \rightarrow r, \sim p \vee \sim q \therefore r$

⁸ a.g.e, s. 251.

3.2.2.

(Katil, doğrudan kadın olduğunu vurgulamak istemişse bir erkektir.)

Katil, doğrudan kadın olduğunu vurgulamak istemiştir.

O halde, katil erkektir.

$$p \rightarrow q, p \therefore q$$

4. Büyük Dörtler Romanında Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine

4.1.

“...Ayrıca anladığım kadarıyla ihtiyar Whalley güçlü kuvvetli bir adammış. Bu bir erkeğin işi, kadının değil.”⁹

Bu anlatım birinci öncülü gizli olan bir *modus ponens* olarak şöyle ifade edilebilir:

(Eğer ihtiyar Whalley'nin güçlü biri olduğunu söyleyebilirsek bunun bir erkeğin işi olduğunu da söyleyebiliriz.)

İhtiyar Whalley'nin güçlü biri olduğunu söyleyebiliriz.

O halde, bunun bir erkeğin işi olduğunu da söyleyebiliriz.

$$p \rightarrow q, p \therefore q$$

4.2.

“‘Koyun budu mu?’ diye bağırdım.

‘Kesinlikle, Hastings, koyun budu. Herkes o sabah eve hiç kimsenin girmediğine yemin etti. Ama *ben kilerde bir koyun budu buldum; üzeri hâlâ buzluymuştu. Bugün pazartesi; demek ki et bu sabah getirilmişti. Cumartesi günü getirilmiş olsaydı buzlar bu sıcak havada çoktan erirdi. O halde biri eve gelmiş...*”¹⁰

Yukarıdaki anlatımdan birincisi *modus ponens*, ikincisi *modus tollens* olan aşağıdaki üç kıyası oluşturabiliriz:

4.2.1.

(Eğer evde üzeri hala buzlu bir koyun budu varsa bugün eve biri gelmiştir.)

Evde üzeri hala buzlu bir koyun budu vardır.

O halde, bugün eve biri gelmiştir.

$$p \rightarrow q, p \therefore q$$

⁹ Christie, *Büyük Dörtler*, s. 40.

¹⁰ a.g.e., s. 46.

4.2.2.

(Cumartesi getirilseydi buzlar erirdi.)
Buzlar erimemiş.
Demek ki cumartesi getirilmemiş.

$p \rightarrow q, \sim q \therefore \sim p$

4.2.3.

(Buzlar erimeseydi bugün getirilmiştir.)
Buzlar erimemiştir.
O halde, bugün getirilmiştir.

$\sim p \rightarrow q, \sim p \therefore q$

5. Cinayet Alfabeti Romanında Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine

5.1.

“Betty Barnard flörtçüydü. Yakışıklı erkeklerin kendisiyle ilgilenmesinden hoşlanırdı. O hâlde ABC’nin onun kendisiyle çıkmaya ikna edebilmesi için bir hayli çekici olması gerekirdi.”¹¹

Bu çıkarımı şöyle belirginleştirebiliriz:

(Eğer Betty Barnard’ın flört etmeyi seven ve yakışıklı erkeklerin kendisiyle ilgilenmesinden hoşlanan bir bayan olduğu söylenebilirse ABC’nin onu kendisiyle çıkmaya ikna edebilmesi için bir hayli çekici olması gerektiği de belirtilmelidir.)

Betty Barnard’ın flört etmeyi seven ve yakışıklı erkeklerin kendisiyle ilgilenmesinden hoşlanan bir bayan olduğu söylenebilir. O hâlde, ABC’nin onu kendisiyle çıkmaya ikna edebilmesi için bir hayli çekici olması gerektiği belirtilmelidir.

$(p \wedge q) \rightarrow r, p \wedge q \therefore r$

SONUÇ

Agatha Christie’nin akıl yürütmeleri çok belirgin değildir; her ne kadar romanlarında olayların çözülebilmesi için sık sık mantıksal düzene vurgu yapmaya çalışsa da düşünceleri genellikle dağınıktır. Bu dağınıklıktan dolayı mantıksal biçim çoğu kez net görülemez. Bunun temel nedenlerinden biri, akıl yürütmelerinde öncüllerle sonucun arasında -zaman zaman oldukça uzun olabilen- başka anlatımlara

¹¹ Christie, Agatha, *The ABC Murders*, 3 th imp., Collins Clear Type Press, London and Glasgow, 1967, p. 178.

yer vermesidir. Bir başka neden, çıkarımlarında öncüllerden birini-genellikle birinci öncülü- atlamasıdır. Bu hususları göz önünde bulundurup onun anlatımlarını mantıksal açıdan biçimlendirmeye çalıştığımızda şunları söyleyebiliriz: O genellikle kısaltılmış kıyasları (enthymeme) -özellikle de birinci sıradan kısaltılmış kıyasları-kullanmıştır. Bu kıyaslar da çoğunlukla *modus ponens* ve *modus tollens* türünden koşullu çıkarımlardır. Yine karşı tarafı çelişkiye düşürmek için saçmaya indirgeme yöntemine (*reductio ad absurdum*) başvurmuştur. Ayrıca tüm bu çıkarımlar kıyas türünden oldukları için geçerlidir.

KAYNAKÇA

CHRISTIE, Agatha, *16.50 Treni*, çev. Çiğdem Öztekin, 10. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013.

-----, *Acı Kahve*, çev. Dilek Akari, 7. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013.

-----, *Bayan McGinty'nin Ölümü*, çev. Çiğdem Öztekin, 3. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013.

-----, *Büyük Dörtler*, çev. Gönül Suveren, 6. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2010.

-----, *The ABC Murders*, 3 th imp., Collins Clear Type Press, London and Glasgow, 1967.

COPI, Irving M., *Introduction to Logic*, 7 th imp., The MacMillan Company, New York, 1959.

QUINE, Willard Van Orman, *Elementary Logic*, Harper & Row, New York, Evanston and London, 1965.

THOMAS, Norman L., *Modern Logic*, Barnes & Noble Inc, New York, 1966.